

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา

เขตปกครองตนเองชนชาติส่วนน้อยชาวไทสิบสองปันนา (Xishuangbanna Dai Autonomous Prefecture) หรือที่ผู้คนเรียกกันสั้นๆ ว่า “สิบสองปันนา” นั้น คือพื้นที่ผืนใหญ่ของแผ่นดินเมืองลื้อซึ่งถูกสถาปนาขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2496 โดยมีเชียงรุ่ง หรือที่เปลี่ยนมาเรียกกันทุกวันนี้ว่า จิ่งหง (Jinghong) เป็นเมืองหลวงตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง

อันที่จริง แผ่นดินลื้อ หรือ “เมืองลื้อ” อันปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทนั้น มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่เกือบทั้งหมดในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน คือลาวตอนเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพม่า และทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน โดยมีเชียงรุ่ง เมืองประวัติศาสตร์สำคัญเป็น (อดีต) ราชอาณาจักรที่เชื่อมประสานผู้คนและหัวเมืองต่างๆ ในสิบสองปันนาเข้ากับศูนย์กลางของรัฐไทในเขตลุ่มน้ำโขงในที่อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น เชียงตุง เชียงตอง (หรือหลวงพระบาง) เชียงใหม่ เชียงราย และเชียงขวาง

เป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการมานานว่า ในทางประวัติศาสตร์ ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่ชนชาติไทในเขตลุ่มน้ำโขงเหล่านี้มีร่วมกันก็คือ (1) การนับถือพุทธศาสนาเถรวาท – นิกายโยน โดยมีอักษรภาษาไทย (Tai script) ใช้เป็นแกนกลาง (2) ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ตามที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาและรู้จักใช้ระบบชลประทานเหมือนฝายและการทำนาดำปลูกข้าวมาหลายศตวรรษ และ (3) สร้างบ้านแปงเมืองขึ้นมาโดยอาศัยการจัดระเบียบการปกครองระบอบสมพันธรัฐศักดินา (Leach 1954, Turton 2000)

อาจกล่าวได้ว่าตลอดประวัติศาสตร์ นับจากกลางพุทธศตวรรษที่ 24 การเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมยุโรป กระทั่งถึงช่วงแห่งการปฏิวัติวัฒนธรรม (ในจีน) รวดทันทศวรรษ 2520 ได้ส่งผลสะท้อนต่อวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชาวไทในสิบสองปันนาอย่างใหญ่หลวงหาที่ประมาณมิได้ กลยุทธ์ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในแผ่นดินลื้อที่ว่านี้ส่งผลให้ผู้คนกลุ่มชนต่างๆ ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากเชิงใจ กลายเป็นคนพลัดถิ่นในถิ่นฐานบ้านเกิดเมืองนอนของตน (internally uprooted people) บ้างกลายเป็นผู้ลี้ภัย บ้างระหกระเหินกลายเป็น “คนไร้รัฐ” ในแผ่นดินอื่น ว่ากันว่าหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (2485-2489) ประชากรลื้อในสิบสองปันนาลดจำนวนลงไปอย่างฮวบฮาบมากกว่าครึ่งค่อนเมือง (Wijeyewardene 1993: 2) ส่วนชาวลื้อชนพื้นนิชชะตากรรมอยู่ในบ้านเกิดเมืองนอนอันเป็นที่รักของพวกเขาต่อไป การเปลี่ยนแปลงในปี 2496 ทำให้พวกเขาได้ป้ายชื่อกลายเป็น “ชนชาติส่วนน้อยชาวไท” (Dai Nationality Minority) ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน (Hsieh 1995: 315-321)

การจากไปของ เหมา เจ๋อตุง ในเดือนกันยายน 2519 พร้อมๆ กับการสิ้นสุดลงของ “การปฏิวัติวัฒนธรรม” ที่ค่อยๆ อ่อนแรงและเสื่อมความศรัทธาลงไปในหมู่ประชาชน ถือว่าคือจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติจีนสมัยใหม่ การกลับมาของ เต็ง เสี่ยวผิงกับการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายในด้านเศรษฐกิจ ภายใต้การนำของเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนคนใหม่ (ในปี 2521)

นับว่ามีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่งทั้งในเชิงรูปธรรมและสัญลักษณ์ต่อวิถีชีวิตและทิศทางการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

นับจากต้นทศวรรษ 1980 เมื่อประเทศจีนได้เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคของการปฏิรูปทางเศรษฐกิจ ภายใต้การนำของเติ้ง เสี่ยวผิง ซึ่งเริ่มดำเนินนโยบาย "สี่ทันสมัย" นับแต่นั้นมา งานสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็คือ การนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาทั้งสี่ด้าน หรือ "สี่ทันสมัย" อันได้แก่ (1) ความทันสมัยทางด้านเกษตรกรรม (2) ความทันสมัยทางด้านอุตสาหกรรม (3) ความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ และ (4) ความทันสมัยทางด้านอาหารและความมั่นคงของชาติ เพื่อบรรลุภารกิจดังกล่าว ประเทศจีนได้ริเริ่มปรับเปลี่ยนนโยบายทางด้านเศรษฐกิจผ่านการยกเลิกและยึดหยุ่นกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เคยมีมาอย่างเคร่งครัดในยุคของ เหมา เจ๋อตง

วิถีทางเศรษฐกิจของชาวจีนแผ่นดินใหญ่ยุคใหม่ภายใต้นโยบายการปฏิรูปเศรษฐกิจและสังคมของ เติ้ง เสี่ยวผิง กว่า 2 ทศวรรษ (คือนับจากปี 1978 ถึง ปี 1997) ด้านหนึ่งเปิดรับการลงทุนจากภายนอก อีกด้านหนึ่งก็เน้นขับเคลื่อนประเทศภายใน ภายใต้นโยบายการแข่งขันกันเอง ระหว่างประชาชน ผู้คน และรัฐบาลในมณฑลต่างๆ ของประเทศ จนนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมระหว่างเขตชายฝั่งทะเลตะวันออกกับเขตพื้นที่ภายในด้านตะวันตก โดยเฉพาะตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศ

ในกรณีของสิบสองปันนา เขตปกครองตนเองชนชาติไทในมณฑลยูนนาน พื้นที่อันห่างไกลจากปักกิ่งไปทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของจีน รัฐบาลเขตปกครองตนเองสิบสองปันนาซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับของรัฐบาลมณฑลยูนนาน ได้ริเริ่มภารกิจโครงการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ตามนโยบายเศรษฐกิจใหม่อย่างเข้มข้นจริงจัง ต้นทศวรรษ 1990 รัฐบาลสิบสองปันนา ได้ริเริ่มสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์อย่างจริงจัง (Kiyoshi 2002, Li 2004) หมู่บ้านสถานที่สำคัญ ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ที่ถูกมองว่าจะสะท้อนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชนชาติส่วนน้อย โดยเฉพาะ หมู่บ้าน อาหาร วัฒนธรรมสถาน รวมจนไปถึง เสื้อผ้าและสาวไท กลายเป็นสินค้าและสิ่งที่ถูกจัดแสดงตามแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ นักท่องเที่ยวสามารถซื้อตัวเข้าโปรแกรมหมู่บ้าน วิถีชีวิต และการแสดงต่างๆ ของชนชาติส่วนน้อยชาโดยวไท ไม่ว่าจะเป็นการเดินว่า คำขับประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ จนไปถึงการแสดงจัดตั้งต่างๆ เช่น การแต่งงาน การเล่นน้ำช่วงเทศกาลสงกรานต์ในเมืองเชียงรุ่ง (ดู Evans 2000, Hyde 2001, Panyagaew 2007 และสันต์ 2551)

การขยายตัวทางภาพของเมืองเชียงรุ่ง ก่อตัวขึ้นอย่างรวดเร็วผ่านการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น ถนนหนทางที่เชื่อมต่อระหว่างเชียงรุ่งกับหัวเมืองต่างๆ และสนามบินที่เริ่มเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2533 ควบคู่ไปกับการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่องของชาวจีนอื่น ทั้งจากเมืองใหญ่และเขตชนบทจากอื่น ๆ ของประเทศ สำหรับชาวลื้อ ภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนประวัติศาสตร์ของพื้นที่ โดยเฉพาะนับจากโครงการพัฒนาเศรษฐกิจยุคหลังสังคมนิยม และการพัฒนาระดับภูมิภาคในนาม "โครงการพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ" (หรือ อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในปัจจุบัน) ที่ริเริ่มในปี พ.ศ. 2535

ที่ผ่านมาชีวิตของพวกเขาต้องเผชิญกับความไม่มั่นคง ดำรงชีวิตอยู่ในสถานการณ์ของชนพลัดถิ่นไร้ถิ่นฐาน อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างที่อุบัติขึ้นอย่างรวดเร็วเข้มข้นในระดับภูมิภาค การพยายามทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในชุมชนของชาวลื้อ โดยพื้นฐานจึงจำต้องเริ่มจากการมองปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวในระดับภูมิภาค (a Regional Perspective) และจะต้องทำความเข้าใจในชีวิตทางศาสนวัฒนธรรมของชาวลื้ออย่างมี

ประวัติศาสตร์และพิจารณาพวกเขาในฐานะที่เป็นสมาชิกของคนไทยในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ซึ่งดำรงอยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ระดับข้ามชาติ

ทว่า เรายังรู้น้อยมากเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน สิบสองปันนาภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์จีน แน่แน่นอนว่างานศึกษาเกี่ยวกับสิบสองปันนานั้นมีอยู่จำนวนหนึ่ง ทว่าส่วนมากก็เขียนในภาษาต่างประเทศ มากไปกว่านั้นการศึกษาในโลกภาษาอังกฤษส่วนใหญ่ยังอาศัยภาษาจีน เป็นสื่อกลางในการศึกษาทำความเข้าใจ งานศึกษาจากมุมมองของชาวลี้อะและลี้ซิ่ง นั้นยังคงมีอยู่ไม่มากนัก โครงการศึกษานี้จึงเสมือนเป็นงานบุกเบิกนำร่องที่จะสืบค้นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในเขตปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองปันนาภายใต้ระบอบสังคมนิยม โดยมุ่งมองผ่านเรื่องราวต่างๆ ของชีวิตผู้่นำจารีตของชาวลี้อะ ผ่านประสบการณ์ วิธีการดำเนินชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมในบริบทประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของรัฐจารีตสิบสองปันนา ซึ่งได้กลายมาเป็นเขตปกครองตนเองชนชาติส่วนน้อยชาวไทสิบสองปันนา กลางศตวรรษที่ 20

ผู้นำจารีตของชาวลี้อะคนสำคัญ ซึ่งน่าสนใจคือ (1) เจ้าเงงฮา (อดีตผู้สำเร็จราชการแทนเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาและผู้ว่าการของเขตปกครองตนเองฯ คนแรก) (2) เจ้าแสงเมือง (อดีตเจ้าจากเมืองฮาย ปัจจุบันคือเลขาธิการพุทธสมาคมยูนนาน) (3) เจ้าหม่อมคำลือ เจ้าแผ่นดินองค์สุดท้าย ที่กลายมาเป็นเพียงสามัญชน (ทำงานเป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัยชนชาติส่วนน้อยของยูนนาน – ปัจจุบันเสียชีวิตแล้วเมื่อ 1 ตุลาคม 2560 ที่ผ่านมา) และเจ้าคำตัน อดีตนักวิชาการชาวลี้อะ ซึ่งต่างปรับตัว ปรับชีวิตเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมนิยมการเมืองการปกครองแบบใหม่ภายใต้การบริหารงานของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ด้านหนึ่งผู้นำจารีตเหล่านี้ยังคงรักษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในสังคมสิบสองปันนาไว้ได้ ในอีกด้านหนึ่งพวกเขาใช้ทักษะความสามารถที่จะเข้าร่วมกับพรรค กระทั่งขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจในระบบการบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่ (ทั้งการเป็นผู้นำฝ่ายบริหารของเขตปกครองตนเองสิบสองปันนา ผู้นำในองค์กรสังคมนิยมพุทธสมาคมแห่งยูนนาน และผู้นำด้านวิชาการในหน่วยงานของรัฐบาลระดับท้องถิ่นและมณฑล) การศึกษาเรื่องราวต่างๆ ของสิบสองปันนา ผ่านประสบการณ์ เรื่องเล่า และชีวิตประวัติของผู้่นำจารีตของชาวลี้อะ ที่ปรับตัวกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบใหม่ได้อย่างท้าทายและสร้างสรรค์ (แม้จะยังสามารถทำได้อย่างจำกัด) น่าจะสร้างความรู้ความเข้าใจที่เราควรจะมีเกี่ยวกับสิบสองปันนาในยุคชาติจีนสมัยใหม่ ได้อย่างน่าสนใจ

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสืบค้นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมของชาวลี้อะสิบสองปันนาภายใต้ระบอบสังคมนิยมจีน คือนับตั้งแต่ปี 2496 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยการศึกษาผ่านประสบการณ์ ชีวิตประวัติ ของผู้่นำจารีตของชาวลี้อะ
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวลี้อะ ผ่านสายตาของผู้่นำชาวลี้อะ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสิบสองปันนาในรอบ 6 ทศวรรษปีที่ผ่านมา หลังจากที่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

3. ขอบเขตและวิธีการศึกษาวิจัย

งานศึกษานี้เน้นการทำวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงชีวิตประวัติ (Life Story Interview) การสัมภาษณ์ได้สัมภาษณ์ผู้นำคนสำคัญของชาวลื้อคือ เจ้าแสงเมือง (อดีตเจ้าจากเมืองฮาย ปัจจุบันคือเลขาธิการพุทธสมาคมยูนนาน) ในช่วงปลายเดือนธันวาคม 2560 ที่ผ่านมา ปัจจุบันท่านอาศัยอยู่ในเชียงใหม่และคุณหมิง พุทธสมาคมลีสองปันนา การทำงานภาคสนาม (Fieldwork) ในลีสองปันนา ยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ผู้เขียนได้เดินทางไป 3 ครั้งคือในเดือนพฤษภาคม และเดือนสิงหาคม 2561 ระหว่างการเดินทางทำงานภาคสนามในลีสองปันนา ยังได้มีโอกาสเยี่ยมพบสัมเด็จพระสังฆราชของลีสองปันนา สัมภาษณ์พูดคุยกับ “ครูบาเมือง” ซึ่งมีบทบาทสำคัญในกิจการด้านวัฒนธรรม นักวิชาการชาวลื้อ (คือเลขาธิการพุทธสมาคมลีสองปันนา) ผู้นำพิธีกรรมท้องถิ่น (ในเมืองฮ่า) ตลอดจนนักกิจกรรม นักธุรกิจชาวลื้อ ซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญในการขับเคลื่อน รื้อฟื้น ลีสานกิจกรรมวัฒนธรรมและประเด็นต่างๆ ของชาวลื้อในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารหลักฐานที่สำคัญทั้งในภาษาไทย และภาษาจีนกลาง โดยอาศัยผู้ช่วยแปล เก็บความ สืบค้นเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมใช้เวลารวมทั้งหมด 12 เดือน (คือระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2560 ถึงเดือนตุลาคม 2561)

4. การกำหนดกรอบความคิด

ชาวลื้อ คือกลุ่มชนภาษาตระกูลไท (Tai speaking peoples) กลุ่มหนึ่ง ซึ่งอาศัยใช้ชีวิตตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนานในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน¹ หลายศตวรรษ พวกเขามีภาษา นับถือทั้งความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา David Wyatt เสนอว่าจากหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ อย่างน้อยนับจากช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 เริ่มปรากฏหลักฐานการสถาปนาตัวตนและรัฐของชาวลื้อขึ้นมาแล้วทางแถบตอนเหนือของประเทศไทยและทางตอนใต้ของยูนนานในปัจจุบัน (Wyatt 2003) ดินแดนของชาวลื้อ แต่เดิมสถาปนาขึ้นผ่าน “ระบบเมือง” กระจายไปตามที่ราบระหว่างหุบเขาในเขตตอนใต้ของยูนนาน ภาคตะวันออกเฉียงของเวียดนาม ภาคเหนือและภาคกลางตอนบนของลาว บางส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเวียดนาม และบางส่วนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย (Cohen 1998, 2002; Keyes 1992; Lebar, Hickey, and Musgrave 1964, 206-213; Turton 2000) การสถาปนาอาณาจักรและการปกป้องดินแดนรัฐชาติในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบนที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ยุคอาณานิคมยุโรปช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 (Thongchai 1994) ไม่เพียงแต่จะส่งผลให้ดินแดนของชาวลื้อถูกแบ่งแยกออกเป็นส่วนหนึ่งของสามประเทศใหญ่คือ จีน พม่า ลาว (Wijeyewardene 1993, 16) ทว่ากลุ่มชาวลื้อเองที่เดิมอาจแยกกันอยู่ตามหัวเมืองของสมพันธรัฐไท ก็ถูกแยกส่วนออกเป็นลุ่มกลุ่มต่างๆ ที่เริ่มมีสังกัดใหม่คือรัฐชาติ ที่สำคัญหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ควบคู่ไปกับการเกิดขึ้นของชาติใหม่ๆ (new Nations) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป สถานะของชาวลื้ออย่างเป็นทางการจึงถือกำเนิดขึ้น กล่าวคือจำนวนไม่น้อยกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ชนชาติส่วนน้อยชาวไทย”

¹ คือทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาว และตามพื้นที่อำเภอชายแดนในแถบภาคเหนือตอนของประเทศไทย

(ลือสิบสองปันนา) ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็น "ลาวลุ่ม" (ลือเมืองพง เมืองอุ เมืองสิงห์ เวียงภูคา) ในประเทศลาว เป็น "ชาวฉาน" (ลือเมืองยอง เมืองพยาก ท่าซี้เหล็กและเชียงคอง) ในประเทศพม่า เป็น "ชาวไท" (ลือแถบชายแดนจีน-เวียดนาม) ในภาคเหนือของเวียดนาม และ "ชาวไทยลื้อ" ในภาคเหนือของประเทศไทย (Moerman 1965)²

สำหรับชาวลื้อที่อาศัยใช้ชีวิตอยู่ในอาณาบริเวณชายแดนลุ่มน้ำโขงตอนบน กล่าวได้ว่า ภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและประวัติศาสตร์ของพื้นที่³ และการพัฒนาเศรษฐกิจยุคหลังสังคมนิยม (หลังทศวรรษ 1990) ที่ผ่านมาชีวิตของพวกเขาต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงดำรงชีวิตอยู่ในสถานการณ์ของคนพลัดถิ่นไร้ถิ่นฐาน อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างที่อุบัติขึ้นอย่างรวดเร็วเข้มข้น งานศึกษาเสนอว่า การพยายามทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในชุมชนของชาวลื้อ จำต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจในชีวิตทางศาสนาวัฒนธรรมของชาวลื้ออย่างมีประวัติศาสตร์ พวกเขาคือสมาชิกของ "ชุมชนคนลื้อพลัดถิ่น" (Lue in Diaspora) ซึ่งดำรงอยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ระดับข้ามชาติ กล่าวคือ ในบริบทของสภาวะพลัดถิ่นไร้ถิ่นฐาน (ดังกล่าวข้างต้น) "อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม" ความเป็นลื้อคือสิ่งที่ยึดโยงพวกเขาเข้ากับบ้านเกิดเมืองนอนเดิม ฉะนั้นไม่ว่าพวกเขาจะต้องตระหนักรู้ พลัดพรากจากถิ่นฐานบ้านเกิด (เช่น ชาวลือสิบสองปันนาที่แม่สาย-ท่าซี้เหล็ก หรือชาวลื้อในรัฐโคโลราโด ประเทศสหรัฐอเมริกา) หรือยังคงอาศัยใช้ชีวิตอยู่ในถิ่นที่อยู่เดิม ทว่าบ้านเมืองถูกชนชาติอื่นเข้ามาปกครอง (เช่น ชาวลื้อในเมืองยอง รัฐฉาน และในเขตปกครองตนเองของชนชาติไทสิบสองปันนา) ชาวลื้อคือ "คนพลัดถิ่น" มีชีวิตที่จำต้องแยกกันอยู่ อย่่างกระจัดกระจายไร้ถิ่นฐานบ้านเกิด ทว่ายังคงพยายามธำรงเครือข่ายความสัมพันธ์และลัทธิประวัติศาสตร์ร่วมกัน ทั้งนี้ดังที่ สะทอนและพัวพันผ่านมิติทางด้านศาสนาและกิจกรรมทางวัฒนธรรม (Vertovec 2009, 129)

ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ขบวนการรื้อฟื้นและสืบสานวัฒนธรรมของชาวลื้อ ก่อตัวขึ้นอย่างกว้างขวาง ควบคู่ไปกับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในสิบสองปันนา ที่รัฐบาลท้องถิ่นมุ่งให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์เป็นนโยบายนำ ในเชิงโครงสร้างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจดังกล่าวได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากรัฐบาลกลาง (ผ่านমনทลยูนนาน) ที่ปรับเปลี่ยนทิศทางและนโยบายการพัฒนาประเทศโดยมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีจีนโบราณไปสู่ความทันสมัย ดังปรากฏผ่านนโยบายการเปิดบริการลงทุนและการพยายามลงทุนพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ (คือมณฑลยูนนานและกวางสี) ที่มีอาณาบริเวณติดต่อกับประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (คือเวียดนาม พม่า ลาว และประเทศไทย) มองในแง่นี้เมื่อพิจารณาในมิติทางศาสนาและวัฒนธรรม

² ในกรณีของประเทศไทยนับจากช่วงศตวรรษที่ 19 หลังจากที่สามารถปลดแกรัฐไทออกจากปกครองของพม่าได้สำเร็จ สงครามกวาดต้อนผู้คนทางตอนเหนือของลุ่มน้ำโขงเพื่อสร้างบ้านเมืองขึ้นในมือของผู้ปกครองใหม่ในรัฐไทล้านนา ถือเป็นช่วงขณะประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานอิสระลอกหนิงของชาวลื้อจากลุ่มน้ำโขงตอนบน (คือ เชียงคอง เมืองยอง สิบสองปันนา และเมืองสิงห์ เป็นต้น) ที่ถูกบังคับกวาดต้อนมาตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่ กระทั่งกลายเป็นรากฐานสำคัญของพัฒนาการในสังคมภาคเหนือของไทย (ดู ไกรศรี 2520, Grabowsky 1999, Turton 2000 เป็นต้น)

³ เช่น สงครามกลางเมืองในลาว บัญหาระหว่างรัฐบาลทหารพม่ากับชนกลุ่มน้อย และการปฏิวัติทางวัฒนธรรมในจีน

ชะตากรรมของชาวลี้ ที่ปัจจุบันกลายเป็น “ชนชาติส่วนน้อย” ทั้งในพม่า จีน ลาว อาจพิจารณาได้ว่าคือ “ผู้พลัดถิ่นภายใน” (internal exiles) กล่าวคือแม้จะอาศัยใช้ชีวิตอยู่ในถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ทว่าก็ถูก “คนอื่น” เข้ามารบกวน และยึดครอง แย่งชิงการใช้ทรัพยากรต่างๆ ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของอำนาจรัฐชาติสมัยใหม่ ในกรณีของสิบสองปันนาในช่วงของการปฏิวัติวัฒนธรรม (1966-1976) พวกเขาถูกห้ามไม่ให้นับถือพุทธศาสนา และปัจจุบันยังมีแนวโน้มนั้นที่เพิ่งเพิกเฉย หรือไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการรักษารักษาและสืบสานพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ส่วนในกรณีรัฐฉาน หรือชะตากรรมของชาวลี้ในพม่า สงครามกลางเมืองที่มีมาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 ก็ถือเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่นำไปสู่กระบวนการรื้อถอนความเป็นถิ่นฐาน การปิดกั้น หรือจำกัดลงทั้ง การทำนุบำรุง และสืบสานพุทธศาสนา และประเพณี วัฒนธรรม ในเชิงจิตวิญญาณ ที่แทบไม่แตกต่างกัน

Gehan Wijeyewardene (1993) ตั้งข้อเสนอนี้ว่า นับจากยุคอาณานิคมแผ่นดินของชาวลี้ได้ถูกตัดแบ่ง แยกส่วน กลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสมัยใหม่ (คือพม่า จีน และลาวในปัจจุบัน) และสถานะของพวกเขาได้กลายเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยใน เวียดนาม จีน และพม่า (ส่วนกรณีของ ลาวและไทยนั้น แม้ว่า จะกลายเป็นพลเมืองของรัฐชาติ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ก็ยังคงดำรงอยู่อย่างลึกซึ้ง บางยุคสมัยพวกเขาถูกจัดประเภทให้เป็นส่วนหนึ่งของ “ชาวเขา”) แต่ทว่า เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ ยังมีส่วนอย่างมากต่อนำมาพิจารณา อธิบาย ทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเป็นไปในชีวิตและสังคมของพวกเขา

การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน (ถนน ดึงสูงระฟ้า รถไฟความเร็วสูง และสนามบินนานาชาติ ที่รุกรานที่นาทำกินไปทั้งชุมชน) การค้า และการขยายตัวของเมือง นอกจากจะผลักดันให้ท้องถิ่นสิบสองปันนาเชื่อมต่อกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงระดับภูมิภาค ปัจจุบันยังนำการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมของชาวลี้อย่างซับซ้อนเข้มข้นแบบถอนรากถอนโคน ในบริบทของการปรับเปลี่ยนเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งนำไปสู่กระบวนการพลัดถิ่นพลัดพรากและการรื้อถอนความเป็นถิ่นฐาน งานศึกษานี้เสนอว่า ประเพณีพิธีกรรม และขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา ไม่เพียงแต่จะเป็นรูปแบบหนึ่งของขบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรม สร้างประเพณีประดิษฐ์กรรม แต่ยังมีหมายถึง “พื้นที่แห่งการจาริกจดจำ” เป็นพิธีกรรมทางสังคม (Connerton 1989) เป็น “พื้นที่ทางสังคม” ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา อัตลักษณ์ของกลุ่มชน ปฏิบัติการทางศาสนาต่างๆ คือรูปแบบหนึ่งของการจาริกจดจำผ่านการเคารพ เป็นความทรงจำทางสังคมที่ต้อง “แสดง” (performative memory) เป็นบางสิ่งบางอย่างซึ่งเราสามารถจับต้องได้ มีร่างและตัวตน ดังนั้น เราอาจตีความได้ว่า ประเพณีประดิษฐ์กรรม พิธีกรรมต่างๆ ที่ชาวลี้ได้รื้อฟื้นขึ้นมาในบริบทของการพัฒนาแห่งชาติและการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์นั้นคือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง “ปฏิบัติการของการจาริกจดจำ” ที่สะท้อนการเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนของชีวิต และดำรงชีวิตอยู่ใน “สภาวะพลัดถิ่น” ในบ้านเกิดเมืองนอนของตน

ปัจจุบันความสนใจของนักสังคมศาสตร์ ต่อการศึกษาชายแดนและกระบวนการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของผู้คน กลุ่มชนชาติพันธุ์ที่อาศัยใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ชายแดนนั้น ได้ก่อตัวขึ้นอย่างกว้างขวาง (Alvarez 1995) โดยเฉพาะความสนใจในหมู่นักมานุษยวิทยา ซึ่งกล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก การขยายตัวของเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่

กระแสข้ามชาตินิยม การแพร่กระจายของเทคโนโลยีการสื่อสาร สื่อสมัยใหม่ และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศ ที่ด้านหนึ่งทำลายต่อ นิยามความหมายของสิ่งที่เรียกว่า "ชาติ" (Nation) เขตแดน และอธิปไตยของรัฐชาติสมัยใหม่ ในอีกด้านหนึ่ง ก็ได้สถาปนาสร้างพื้นที่ กำหนดเขตแดนใหม่ๆ ขึ้นมาในนามของ "ภูมิภาคนิยมทางเศรษฐกิจ" เช่น อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

กระบวนการที่รัฐชาติถูกท้าทาย การเปลี่ยนแปลงจากการจัดระเบียบในพื้นที่ชายแดน เส้นพรมแดน (ที่ครั้งหนึ่งดูเหมือนจะมั่นคงถาวร และแยก "ชาติ" หนึ่งๆ ออกจากกันได้) เช่นระหว่าง ไทยกับพม่า จีน ลาว และเวียดนาม ในนามของ "อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง" ยังได้เปิดเผยให้เห็นถึงกระบวนการต่างๆ ของ การต่อรองทางวัฒนธรรมข้ามเขตแดน ข้ามพรมแดนรัฐชาติ และก่อให้เกิดคำถามชุดใหม่ๆ เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ ระหว่างโลกาภิวัตน์กับท้องถิ่น และความเป็นชาติพันธุ์กับรัฐสมัยใหม่ (Donnan and Wilson 1994)

กว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา นับจาก "โครงการพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ" ที่ริเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2535 มุ่งเน้นการพัฒนาและการร่วมมือทางการค้าและการลงทุน ระหว่างประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน กับประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป จนกระทั่งคลี่คลายมาสู่ การรวมตัวระดับภูมิภาคในนามของ "ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน"

การเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดและส่งผลกระทบอย่างสำคัญทั้งในระดับรัฐและชีวิตประจำวันของผู้คน (ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ สมาชิก) ผลพวงจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง นโยบายระดับรัฐ โดยเฉพาะเรื่องการกำกับควบคุมการเดินทางของผู้คน สินค้า และทุน ในเขตพื้นที่ชายแดน การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างถนนหนทางเพื่อเชื่อมต่อเมืองชายแดนในระดับภูมิภาคเข้าด้วยกัน ได้ส่งผลกระทบอย่างสำคัญ มีทั้งการกีดกันเบียดขับผู้คน ชนกลุ่มน้อย กลุ่มชาติพันธุ์ ออกไปจากกระแสการพัฒนา หรือการดูดกลืนกลุ่มคนเหล่านั้น เข้าสู่กระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างไม่มีทางเลือก

อภิมหาโครงการพัฒนาที่รับรองโดยรัฐ เช่น การให้สัมปทานปลุกยางพารา เกษตรพันธะสัญญา การทำลายป่าและการเคลื่อนย้ายผู้คนออกจากถิ่นฐานที่อยู่เดิมเพื่อสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้านโยบายและปฏิบัติการกำกับควบคุม การค้าและการใช้ "แรงงานคน" ระดับข้ามชาติ คือกระบวนการที่นำไปสู่การรื้อถอนความเป็นถิ่นฐาน (dislocation) หรือที่ ยศ สันตสมบัติ (2552) เรียกว่า "การปิดล้อมข้ามชาติ" (transnational enclosure) อันนำไปสู่สภาวะพลัดถิ่นในชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ในอาณาบริเวณชายแดน กระนั้นภายใต้บริบทของการพัฒนาดังกล่าว ผู้คนธรรมดาสามัญ โดยเฉพาะกับกลุ่มคนด้อยอำนาจ กลุ่มชาติพันธุ์ ที่ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณชายแดน หาได้เพิกเฉยต่อชะตากรรมต่างๆ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่วุ่นวายนั้น หว่าได้ลุกขึ้นมาเคลื่อนไหว ปกป้อง ทวงถาม และต่อสู้ กับปัญหาต่างๆ ที่เป็นผลมาจากการจัดการและแย่ง

ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ จนไปถึงการเคลื่อนไหวรวมตัวเรียกร้องสิทธิทางชาติพันธุ์ อันถือเป็นส่วนสำคัญของสิทธิขั้นพื้นฐานในสังคมที่ยอมรับความแตกต่างหลากหลาย ที่ปัจจุบันมีแนวโน้มดำเนินไปในระดับข้ามชาติ

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ในบริบทของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างระดับภูมิภาค เราอาจพิจารณาได้ว่า ชีวิตวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มชาติพันธุ์ ที่แสดงออกผ่านขบวนการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม การรื้อฟื้นสร้างประเพณีประติสฐกรรมนั้นคือ “พื้นที่แห่งความหวัง” ประเพณี พิธีกรรม คือปฏิบัติการเชิงพื้นที่ ที่เราสามารถสังเกตศึกษาได้ และเป็นปรากฏการณ์ที่เราสามารถตีความ ทำความเข้าใจ กระบวนการต่างๆ ที่ผู้คนธรรมดาสามัญ กลุ่มชนชาติพันธุ์ พยายามปรับความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาด้วยกันเอง และระหว่างพวกเขากับรัฐชาติสมัยใหม่

การวิเคราะห์ศึกษาการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมของชนชาติพันธุ์ หรือชนกลุ่มน้อย (ในกรณีของงานศึกษานี้คือ ชาวลื้อสิบสองปันนา ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นชนชาติส่วนน้อยชาวไทย ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน) ที่แสดงปฏิบัติการผ่าน การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม และการปรับความสัมพันธ์ระดับชาติ ด้านหนึ่งจึงกล่าวได้ว่าคือส่วนหนึ่งของกระบวนการโต้ตอบของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือชนกลุ่มน้อย ในบริบทของรัฐชาติสมัยใหม่ ในอีกด้านหนึ่งก็เสมือนกระบวนการที่ยืนยันพลังทางประวัติศาสตร์ เป็นประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนในอาณาบริเวณชายแดน ที่ประกอบสร้างขึ้นมาจากความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา ภาษา และอารยธรรม ที่มีมาอย่างยาวนาน

งานศึกษานี้เสนอให้พิจารณาว่า อาณาบริเวณชายแดนคือสนามของความสัมพันธ์ ที่ซึ่ง อัตลักษณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง ปะทะประสาน อยู่ร่วมกัน ชนกัน และหลายๆ ที่ ขัดแย้งกันอย่างรุนแรง เช่น ปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย และอาณาบริเวณชายแดนลุ่มน้ำโขงตอนบน อาณาบริเวณชายแดนคือ “พื้นที่” ที่ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง ที่แตกต่างหลากหลายมาบรรจบกัน สำหรับนักมานุษยวิทยา อาณาบริเวณชายแดน จึงเป็นพื้นที่ของการศึกษากระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ที่น่าสนใจยิ่ง

การสถาปนารัฐชาติสมัยใหม่ได้ทำให้พรมแดนรัฐกลายเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่แบ่งแยกกลุ่มคนที่ (เดิม) มีประวัติศาสตร์ ภาษา วัฒนธรรม ความเป็นชาติพันธุ์ รวมจนไปถึงเครือญาติ ออกจากกัน ในกรณีของอาณาบริเวณชายแดนลุ่มน้ำโขงตอนบน เส้นพรมแดนรัฐชาติเหล่านั้น คือผลพวงคือมรดกของลัทธิอาณานิคม ที่แผ่ขยายเข้ามานับจากช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งไม่ใช่ใจต่อ พรมแดนทางชาติพันธุ์และประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ในกรณีของชายแดนไทย พม่า จีน ลาว กระบวนการสถาปนารัฐชาติดังกล่าว ไม่มากก็น้อย กลายเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ ปัญหาความขัดแย้งและความมั่นคงในพื้นที่ชายแดน